

บทบาทพระสงฆ์กับแนวคิดอเนกชนนิกรสโมสรสมมติในสังคมการเมืองไทยยุคปัจจุบัน The Role of Monks and the Multi-Personality Concept of a Fictional Club in Modern Thai Political Society

พระสมักร ศรีธรร

Phra Samak Sritorn

มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

Suan Sunandha Rajabhat University

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) พัฒนาการอเนกชนนิกรสโมสรสมมติในสังคมไทย 2) เปรียบเทียบบทบาทพระสงฆ์ทางการเมืองและสังคมไทยกับต่างประเทศ 3) บทบาทพระสงฆ์กับแนวคิดอเนกชนนิกรสโมสรสมมติในสังคมการเมืองไทยยุคปัจจุบัน และ 4) เสนอแนวทางส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์กับแนวคิดอเนกชนนิกรสโมสรสมมติในสังคมการเมืองไทยยุคปัจจุบัน ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาจากเอกสาร เพื่อสังเคราะห์หาข้อสรุปแนวคิดอเนกชนนิกรสโมสรสมมติโดยใช้วิธีตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า

ผลการวิจัยพบว่า 1) พัฒนาการอเนกชนนิกรสโมสรสมมติในสังคมไทยมีรูปแบบที่ถูกกำหนดโดยชนชั้นปกครองร่วมกับพระสงฆ์ระดับสูงหรือพระสงฆ์ที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับศูนย์กลางอำนาจรัฐนั้นคือความสัมพันธ์ที่พระสงฆ์ต้องพึ่งพาการอุปถัมภ์จากรัฐและพระสงฆ์จะทำหน้าที่สนับสนุนการปกครองของรัฐผ่านการเทศนาสั่งสอนปลูกฝังความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ 2) เปรียบเทียบบทบาทพระสงฆ์ทางการเมืองในสังคมไทยกับต่างประเทศ พบว่า ไม่มีความแตกต่างในบทบาทที่พระสงฆ์ไทยและต่างประเทศ ต่างต้องเผชิญกับวิกฤตความขัดแย้งทางการเมืองร่วมกับประชาชนในเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ของชาติ พระสงฆ์พึ่งพาปัจจัยสี่จากประชาชน ประชาชนพึ่งพาพระสงฆ์ในทางปัญญา 3) บทบาทพระสงฆ์กับแนวคิดอเนกชนนิกรสโมสรสมมติ พบว่าบทบาทสำคัญของพระสงฆ์คือ บทบาทในการลดความแตกแยกเสริมสร้างสังคมแห่งปัญญาและแก้ไขความขัดแย้งในสังคมโดยสันติวิธี ด้วยการเทศนาสั่งสอนผ่านการใช้หลักธรรมมาบูรณาการให้ประชาชนได้รับรู้สร้างสังคมแห่งปัญญาให้ทุกคนในสังคมตระหนักรู้รากเหง้าของความเป็นวัฒนธรรมไทย และ 4) เสนอแนวทางส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์กับแนวคิดอเนกชนนิกรสโมสรสมมติในสังคมการเมืองไทยยุคปัจจุบันเป็นไปในรูปแบบที่ต้องการสะท้อนให้ผู้นำทางการเมืองตระหนักรู้รากเหง้า ภูมิปัญญาดั้งเดิมของสังคมไทย มาปรับใช้ในทางการเมืองเพื่อสร้างความสมดุลในการอยู่ร่วมกันระหว่าง มนุษย์ ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม

คำสำคัญ: บทบาทพระสงฆ์, อเนกชนนิกรสโมสรสมมติ, การเมืองไทย

Abstract

The objective is to study 1) the development of the multipurpose fictional club in Thai society 2) comparing the roles of monks in Thai politics and society with foreign countries 3) the roles of the monks with the assumptions of the multi-role club hypothetical in modern Thai political society, and 4) suggesting ways to promote the roles of the monks with the concept of the ankachai club. Postulate in modern Thai political society. Used the qualitative research methodology. By studying from documents, in order to synthesize the conclusions for the assumption of the multitude of clubs. By using data triangulation.

The result of the research shows that 1) the development of the multipurpose hypothetical club in Thai society has a pattern that is determined by the ruling class with high-ranking clergy or monks that have a close relationship with the central government. Monks rely on patronage from the state. And monks will support the governing of the state through sermons, teachings, instill patriotism, religion, and monarchy. 2) Comparing the roles of political monks in Thai and foreign societies, it is found that there is no difference in the roles of Thai and foreign monks Have to face the crisis of political conflict with people in important historical events of the nation Monks rely on four factors from people. People rely on intellectual monks.

Keeping cultural traditions.3) The role of monks and the multi-personality concept of a fictional club. Found that the most important role of monks is The role of reducing divisions, strengthening intellectual societies, and resolving conflicts in society By preaching through the use of principles to integrate To give people the knowledge to create a intellectual society that everyone in the society is aware of the root of being Thai culture 4) Propose guidelines for promoting the role of monks with the concept of an auspicious person, a fictional club In today's Thai political society, it is in a form that wants to reflect political leaders' awareness of their roots. Traditional knowledge of Thai society Adapted in politics to create a balance between human nature and the environment.

Keywords: The Role of the Monk, Anakachonnikorn samosornsommot, Thai Political

Received: 2019-09-03

Revised: 2019-12-19

Accepted: 2020-03-18

บทนำ

ศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง และสังคมมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด การเปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่เกิดขึ้นในทางการเมืองไทยย่อมจะมีผลกระทบต่อศาสนาและ ในทำนองเดียวกัน การเปลี่ยนแปลงทางศาสนาก็มีผลกระทบทางการเมืองเช่นเดียวกัน ถ้าหากพิจารณาผ่านทางโครงสร้าง และหน้าที่อาจจะกล่าวได้ว่า ศาสนามีหน้าที่ ประการที่หนึ่ง ทำหน้าที่ในการให้คำอธิบายปรากฏการณ์ในสังคมมนุษย์ว่าเราเกิดมาทำไมจึงมีทั้งคนรวยและคนจน ทำไมทุกคนจึงมีหน้าที่ที่แตกต่างกัน ศาสนาจะทำหน้าที่ตอบคำถามเหล่านี้ได้ ประการที่สอง หน้าที่ในการสนับสนุนสถาบันพื้นฐานทางสังคม เช่นสถาบันทางการเมือง สถาบันทางเศรษฐกิจ ทางการเมือง ทางวัฒนธรรมหรืออีกนัยยะหนึ่งศาสนาเป็นพื้นฐานทางด้านอุดมการณ์ทางการเมือง ที่อธิบายคุณค่าของมนุษย์ ความชอบธรรมของผู้ปกครอง ประการที่สาม หน้าที่ของบุคคลธรรมดาศาสนาทำหน้าที่ในการเติมพลังแก่ปัจเจกชนหรือบุคคลธรรมดา ในกรณีเกิดภัยพิบัติที่เกิดขึ้นกับบุคคลที่เรารัก อาจจะบอกเพียงว่า เหตุการณ์เหล่านี้คือ อุบัติเหตุอาจจะไม่เพียงพอสำหรับจิตใจมนุษย์บุคคลธรรมดา ศาสนาจะสามารถอธิบายแทนได้ ประการสุดท้าย หน้าที่ในการทำให้สังคมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันนั่นคือ ทำให้ชนบทร่วมประเพณี ระบบความเชื่อต่าง ๆ ที่เป็นระบบความเชื่ออยู่ในสังคมให้รวมกันเป็นหนึ่งเดียว (สมบุญ สุขสำราญ, 2527, หน้า 3-4) ดังนั้นกระบวนการความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับศาสนาเป็นไปในเชิงอุปถัมภ์ นำมาซึ่งความผูกพันที่สำคัญอย่างหนึ่งคือ “ความภักดี” ของพระสงฆ์ต่อรัฐซึ่งมีการแสดงออกโดยการให้ความร่วมมือ และสนับสนุนรัฐ ความรุ่งเรืองของทั้งสองฝ่ายต่างพึ่งพาอาศัยกันและกัน ดังนั้นเมื่อสถาบันพระพุทธศาสนาหย่อนยานไม่ว่าจะเป็นด้านวัตรปฏิบัติหรือความคลาดเคลื่อนของหลักคำสอน ฝ่ายรัฐที่นำโดยกษัตริย์ย่อมไม่อาจจะเพิกเฉยได้ แต่จะรีบขจัดสิ่งที่เห็นว่าหากปล่อยไว้จะเป็นภัยต่อความบริสุทธิ์ ความศรัทธาและความเจริญรุ่งเรืองของฝ่ายพระพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่าภายใต้ความสัมพันธ์ “ต่างตอบแทน” ในระบบความสัมพันธ์ที่เรียกว่ารัฐกับศาสนาในอดีตตำแหน่งหน้าที่ทางสังคมการเมืองของสงฆ์คือ ตำแหน่งของผู้สอนศีลธรรมซึ่งมีบทบาทสนับสนุนการปกครองโดยธรรม ตามอุดมการณ์แห่งศาสนาสังคมการเมืองของพุทธศาสนานั้นเองไปสู่ “รัฐ” (กษัตริย์) อย่างชัดเจน ด้วยการตีความทางพุทธศาสนาสนับสนุนความเป็นธรรมราชา พุทธราชา ด้วยเหตุแห่งการกล่าวในเบื้องต้นความเป็นธรรมราชา พุทธราชาของการปกครองนี้เองคือสิ่งที่บ่งบอกความเป็น “รัฐพุทธศาสนา” เป็นรูปแบบการปกครองในอดีตที่สะท้อนออกมาในรูปแบบ แนวคิด “อเนกชนนิกรสโมสรมมุตติ” ที่พระสงฆ์ที่อยู่ภายใต้โครงสร้างการปกครองแบบที่กำหนดขึ้นโดยอำนาจรัฐ ตาม พระราชบัญญัติสงฆ์ พ.ศ. 2505 ให้พระสงฆ์มีตำแหน่งปกครองมีสถานะเป็น “เจ้าพนักงานของรัฐ” ตามกฎหมายให้พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญใน

ฐานะกลไกสนับสนุนอุดมการณ์ทางการเมืองแบบอนุรักษนิยมที่ตกทอดมาสู่ปัจจุบันที่การเมืองสนับสนุนอุดมการณ์ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ พระสงฆ์สามเณรมีส่วนร่วมทางการเมืองแนวอุดมการณ์อนุรักษนิยมที่บทบาทพระสงฆ์มีบทบาทพิเศษในการ “ผลิตศีลธรรมสนับสนุนอุดมการณ์อนุรักษนิยม” ในการสร้างกำหนดมาตรฐานที่มองผ่านหลักธรรม “การเมืองในแนวพุทธศาสนาสามารถประยุกต์ให้สอดคล้องกับการเมืองสมัยใหม่ในระบอบการปกครองประชาธิปไตยในประเทศไทย

แนวคิดอเนกชนนิกโรสมุสสลิมตีสื่ออุดมการณ์แห่งรัฐที่รัฐสร้างขึ้น เพื่อให้ประชาชนยอมรับอำนาจ ยอมรับปฏิบัติตามกฎหมายตามโครงสร้างทางการเมืองที่รัฐได้วางรูปแบบไว้ และในขั้นนี้ได้รวมถึงการถืออุดมการณ์เป็นบรรทัดฐานในการตัดสินความดีความชั่วในสังคม จนนำมาสู่ยุคสมัยสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 ทรงปฏิเสธความเชื่อเรื่องกรรมที่ผูกติดกับจักรวาลในไตรภูมิพระร่วง กล่าวคือสภาพชีวิตในแต่ละภูมิจะเป็นอย่างไรขึ้นอยู่กับกรรมที่ได้กระทำมาในอดีตชาติ ในภายภาคหน้าชีวิตยังคงเวียนว่ายตายเกิดในภูมิต่าง ๆ โดยมีกรรมเป็นตัวกำหนด แต่ทรงอธิบายใหม่ว่า สาเหตุของกรรมจะไม่เน้นกรรมที่เกิดจากชาติก่อนแต่จะเน้นสาเหตุแห่งกรรมที่เป็นผลจากการกระทำในกาลก่อน ซึ่งหมายความว่า มนุษย์สามารถกำหนดชะตากรรมของตนเองได้ และเป็นเรื่องที่อยู่ในชาตินี้เอง เป้าหมายของชีวิตคือการมีชีวิตที่ดีในสังคมชาตินี้ และมนุษย์สามารถพัฒนาตนเองด้วยความสามารถและความเชื่อมั่นในศักยภาพสติปัญญาของมนุษย์เอง (ศรีสุพร ช่วงสกุล, 2537, พฤษภาคม-สิงหาคม, หน้า 58-64) และต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ต่อเนื่องถึงพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 บทบาทพระพุทธรูปศาสนาถูกตีความให้เหลือเฉพาะคำสอนในทางโลกล้วน ๆ ที่มุ่งสอนให้คนเป็นคนดีและสืบเนื่องถึงให้เป็นพลเมืองที่ดี มีจิตสำนึกความเป็นไทย ความเป็นพุทธกับความเป็นไทยถูกนำมาเชื่อมโยงกันอย่างแน่นแฟ้นหน้าที่ต่อชาติทำให้เป็นคุณธรรม (พิพัฒน์ พสุธารชาติ, 2545, หน้า 254) การนำคำสอนของพระพุทธรูปศาสนามาตีความเพื่อผลประโยชน์แห่งรัฐได้มีมาเรื่อยจนกระทั่งในปัจจุบันนี้ด้วยความเชื่อดังกล่าวคำสอนของพระพุทธรูปศาสนากลายเป็นอุดมการณ์ของชาติในที่สุด ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ประเทศไทยก้าวเข้าสู่การปกครองแบบประชาธิปไตย อำนาจทางการเมืองเปลี่ยนจากเจ้าไปสู่ชนกลุ่มใหม่ (ข้าราชการ ทหารและข้าราชการพลเรือน) กลุ่มอำนาจใหม่ทางการเมืองเกิดความขัดแย้งกันนำไปสู่การก่อรัฐประหารโดยคณะทหารในปี พ.ศ. 2490 ซึ่งได้ทำลายกลุ่มอำนาจทางการเมืองภาคพลเรือนจนหมดสิ้น และในปี พ.ศ. 2501 จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ทำการรัฐประหารซึ่งเป็นรัฐประหารที่สำคัญที่สุดครั้งหนึ่งในประวัติศาสตร์การเมืองไทย เพราะในการทำการรัฐประหารในครั้งนี้ทำให้ระบบการเมืองการปกครองไทยต้องเข้าสู่ยุคเผด็จการอำนาจนิยม สู่ยุคการลุกฮือของประชาชนในวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ซึ่งเรียกว่า “วันวิปโยค” (พระมหาสมเด็จ มหาสมิทธิ (อัสสาร), 2549, เมษายน-มิถุนายน, หน้า 418) และรัฐประหาร 6 ตุลาคม 2519 เป็นเหตุการณ์ที่รุนแรงทำให้เสียชีวิตและเลือดเนื้อจำนวนมากและหลังจากนั้นประเทศไทยเข้าสู่ยุคการปฏิรูปการเมืองในปี พ.ศ. 2540 ภายหลังเหตุการณ์รัฐประหาร 17 พฤษภาคม 2535 ซึ่งเรียกว่า “พฤษภาทมิฬ” ผู้วิจัยได้พยายามลำดับเหตุการณ์เพื่อเป็นการอธิบายท่าทีของรัฐที่มีต่อพระพุทธรูปศาสนาในยุคนั้น ๆ กล่าวคือในการเปลี่ยนแปลงบ้านเมืองในแต่ละครั้งส่งผลกระทบต่อพระพุทธรูปศาสนาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยเฉพาะในการตีความคำสอนของพระพุทธรูปศาสนาเพื่อสร้างความชอบธรรมให้ผู้ปกครองของรัฐในช่วงแห่งเปลี่ยนแปลงการปกครองของคณะราษฎรที่ได้พยายามปลุกฝังแนวความคิดประชาธิปไตยแก่ประชาชน ความเชื่อของพระพุทธรูปศาสนาที่สนับสนุนบารมีของพระมหากษัตริย์ไม่เป็นที่นิยมของรัฐ เนื่องด้วยคณะราษฎรต้องการลดบทบาทพระมหากษัตริย์ลง และภายหลังทำการรัฐประหารในปี พ.ศ. 2501 มีการนำประเทศไทยสู่การปกครองแบบเผด็จการอำนาจนิยม มีอุดมการณ์ทางการเมืองแบบ “พ่อขุนอุปถัมภ์” เป็นอุดมการณ์ประชาธิปไตยแบบไทย ๆ ที่สะท้อนไปที่ระบบการปกครองเป็นเรื่องของ พระมหากษัตริย์ของเจ้านาย เจ้านาย

ผู้มีบุญวาสนาขอเพียงผู้นำนั้นมีความเที่ยงธรรมและสุจริตใจตั้งอยู่ในศีลธรรมในทางปฏิบัติแล้วผู้นำคือนายกรัฐมนตรี ต้องมีอำนาจเด็ดขาด โดยอำนาจต้องตั้งอยู่บนหลักการแห่งความเป็นธรรม กระบวนการตีความหลักการดังที่กล่าวมาเสมือนเป็นการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองที่มีพื้นฐานอยู่บนประวัติศาสตร์และจารีตประเพณีดั้งเดิมของสังคมไทยเป็นการประยุกต์ใช้แนวความคิดประชาธิปไตยเข้ากับจารีตและวัฒนธรรมไทยและเป็นพ่อทุกคนในสังคมไทย ดังนั้นบทบาทพระสงฆ์ในทางการเมืองในขณะนั้นถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองโดยราชการใช้เป็นเครื่องมือที่สำคัญในฐานะที่เป็นยุทธศาสตร์หนึ่งในการต่อสู้ภัยจากคอมมิวนิสต์ภายหลังรัฐบาลเผด็จการภายใต้การนำของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ สถาปนาและกระบวนการทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยได้รับการเชิดชู สิทธิเสรีภาพทางการเมือง ซึ่งถูกกลืนมานานนับสิบปี ประชาชนให้การยอมรับอุดมการณ์ทางการเมืองแบบประชาธิปไตยและอุดมการณ์ทางพระพุทธศาสนาในยุคสมัยใหม่จึงได้รับการปฏิรูปให้สอดคล้องกับความเชื่อในสังคมยุคนี้

อย่างไรก็ตามในการศึกษาบทบาทพระสงฆ์ไทยในทางการเมืองผ่านแนวคิดอเนกชนนิกรสโมสรสมมุติที่กล่าวถึงความสัมพันธ์แห่งการสนับสนุน ส่งเสริมซึ่งกันและกันระหว่างรัฐกับพระพุทธศาสนาจนนำมาสู่ความภักดีที่มีอุดมคติฐานคิดแห่งการปกครองที่นำ หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาหรือพุทธธรรมไว้ว่า หลักการหรือคำสอนใดก็ตามที่เป็นเพียงการคิดค้นหาเหตุผลในเรื่องความจริงเพื่อสนองความต้องการทางปัญญา โดยมิได้มุ่งหมายและมิได้แสดงแนวทางสำหรับประพฤติปฏิบัติในชีวิตจริง อันนั้น ให้ถือว่าไม่ใช่พระพุทธศาสนา (พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2528, หน้า 20-27) ซึ่งเป็นการแสดงถึงแนวคิดโดยรวมของท่านที่มองว่าพระพุทธศาสนาจะเป็นศาสนาของพระพุทธเจ้าอย่างแท้จริง ก็ต่อเมื่อก่อให้เกิดประโยชน์ในทางดีงามแก่มนุษย์และสังคมมนุษย์ ดังนั้น เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นในสังคมไทยซึ่งเป็นสังคมชาวพุทธไม่ว่าปัญหานั้นๆ จะเป็นเรื่องใดก็ตาม ซึ่งในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้กำหนดเป้าหมายไปที่ปัญหาการเมืองไทยซึ่งเป็นสิ่งที่ใกล้ตัวที่เราควรระมัดระวัง และนำมาเป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาเป็นสิ่งที่แรกก็น่าจะเป็นหลักคำสอนอันมีคุณค่าของพระพุทธศาสนา ซึ่งตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาในเพศบรรพชิตของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) ท่านได้เพียรพยายามที่จะนำหลักคำสอนเหล่านั้นมาแสดงให้เราได้เห็นและเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นที่ฐานคิดเชิงอุดมคติทางการเมืองของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้รับอิทธิพลโดยตรงจากพระพุทธศาสนาซึ่งโดยภาพรวมจะพบว่า ความคิดของท่านไม่ได้เป็นอุดมการณ์อันเลิศลอยแต่เป็นการมองสังคมรอบด้านที่สะท้อนสู่สังคมวัฒนธรรมไทยที่มีพื้นฐานทางสังคมแนวพุทธที่ต้องการใช้รูปแบบการปกครองที่ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบใดแต่จะต้องมีหลักธรรมในการปกครองที่มุ่งหวังพัฒนาเพื่อประโยชน์สุขของมหาชนส่วนรวม ซึ่งรูปแบบดังกล่าวสะท้อนแนวความคิดที่ผู้นำหรือนักการเมืองที่มาเป็นผู้ปกครองจะต้องนำหลักธรรมมาใช้ในการปกครองผู้ใต้ปกครองให้ได้รับความสุขมากที่สุด ดังนั้นแนวคิดทางการเมืองของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) จึงเป็นแนวคิดที่ผู้วิจัยมองผ่านความสัมพันธ์รัฐกับศาสนาในเชิงอุดมการณ์ที่ใช้แนวคิดอเนกชนนิกรสโมสรสมมุติที่ผู้วิจัยใช้กำหนดเป็นกรอบในการวิเคราะห์บทบาทพระสงฆ์ทางการเมืองไทยในปัจจุบัน ที่ในการปกครองตามแนวคิดอเนกชนนิกรสโมสรสมมุติรัฐเองจะต้องได้รับการยอมรับจากมหาชนในเรื่องเป็นผู้ปกครองที่ดี มีทศพิธราชธรรมที่ใช้ในการบริหารจัดการบ้านเมือง ดังนั้นการได้ศึกษาแนวความคิดทางการเมืองและแนวทางในการแก้ไขปัญหาทางการเมืองของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) จึงเป็นการศึกษาบทบาทพระสงฆ์เพื่อใช้ต้นแบบแนวความคิดทางการเมืองในการแสดงบทบาทพระสงฆ์ในทางการเมืองไทยและจะทำให้มองเห็นถึงความเป็นไปได้ในการแก้ปัญหการเมืองไทยได้ดียิ่งขึ้น เพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาหาแนวทางแก้ไขและพัฒนาการเมืองในรูปแบบที่เหมาะสมและยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการอเนกชนนิกรสโมสรสมมติในสังคมไทย
2. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบบทบาทพระสงฆ์ในการทางการเมืองระหว่างสังคมไทยกับต่างประเทศ
3. เพื่อศึกษาบทบาทพระสงฆ์กับแนวคิดอเนกชนนิกรสโมสรสมมติในสังคมการเมืองไทยยุคปัจจุบัน
4. เพื่อเสนอแนวทางส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์กับแนวคิดอเนกชนนิกรสโมสรสมมติในสังคมการเมืองไทยยุคปัจจุบัน

การทบทวนวรรณกรรม

งานวิจัยดังกล่าวข้างต้น มีการกำหนดแนวคิดและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมีดังนี้

1. แนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับการเมือง

แนวคิดว่าความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับการเมือง เป็นการอธิบายความสัมพันธ์เชิงกลไกแห่งอำนาจในการปกครองที่รัฐทำหน้าที่อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาที่เป็นองค์กรหนึ่งในสังคม และสถาบันพระพุทธศาสนาทำหน้าที่ตอบแทนรัฐด้วยการเป็นสื่อกลางเพื่อลดความขัดแย้งระหว่างรัฐกับประชาชน มีนักวิชาการสำคัญประกอบด้วย Leo Strasuss (1989) ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ (2549) สมบูรณ์ สุขสำราญ (2523)

2) แนวคิดบทบาททางการเมืองของสถาบันพระสงฆ์

เป็นการศึกษาการแสดงบทบาทพระสงฆ์ทางการเมืองทั้งจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการศึกษาบทบาททางการเมืองแนวคิดทางการเมืองของพระสงฆ์ที่ได้รับการยอมรับว่ามีบทบาทในการแสดงความคิดเห็นทางการเมือง เพื่อหาข้อสรุปในการศึกษาวิจัยบทบาทพระสงฆ์ในทางการเมืองกับแนวคิดอเนกชนนิกรสโมสรสมมติ

3) แนวคิดพระสงฆ์ไทยกับบทบาททางการเมืองจากอดีตถึงปัจจุบัน

เป็นการศึกษาบทบาทพระสงฆ์ทางการเมืองที่ผ่านเหตุการณ์ทางการเมืองจนนำมาสู่การเปลี่ยนแปลงตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน เช่น พระอาจารย์ธรรมโชติ (บ้านบางระจัน) พระเทพกิตติปัญญาคุณ (กิตติศักดิ์ กิตติวุฑโฒ) “ฆ่าคอมมิวนิสต์ได้บุญมาก กว่าบาป” พระธรรมวิสุทธิมงคล (พระมหาบัว ญาณสัมปันโน) หลวงตามหาบัว (ทองช่วยชาติ) พระสุวิทย์ ธีรธมโม หรือที่รู้จักในนามว่า หลวงปู่พุทธะอิสระ เป็นต้น

4) แนวคิดพัฒนาการเมือง และแนวคิดการมีส่วนร่วมทางการเมือง

เพื่อเป็นแนวคิดในการกำหนดกรอบในบทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาทางการเมืองและส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมือง ที่หมายถึงการพัฒนาทางการเมืองที่ต้องการให้ประชาชนที่อยู่ร่วมกันในสังคมที่มีความเห็นต่างบนวิถีประชาธิปไตยสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติวิธี

5) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พลศักดิ์ จิรไกรศิริ (2527, หน้า 226-227) ได้ศึกษาแนวความคิดทางการเมืองของพระสงฆ์ไทย ผลการวิจัยพบว่า (1) ความคิดทางการเมืองของพระสงฆ์ส่วนใหญ่ สะท้อนออกมาทางวิถีชีวิต พฤติกรรมและความเชื่อทางการเมือง มีแนวโน้มเอียงไปทางประชาธิปไตยมากกว่าอำนาจนิยม (2) ความเชื่อในหลักการปกครองโดยธรรม วิธีการปกครองโดยธรรมและวิถีชีวิตที่มีธรรม มีอิทธิพลต่อความคิดของพระสงฆ์ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า พระสงฆ์ที่มีความเชื่อพุทธธรรมสูง จะมีความเป็นประชาธิปไตยมากขึ้นและอำนาจนิยมจะน้อยลง (3) ปรีชาธรรมและพรพาสสูง มีอิทธิพลต่อแนวความคิดของพระสงฆ์ ในส่วนนิกาย พระสังฆาธิการ พระสังฆคักดิ์ มีอิทธิพลเล็กน้อย

ชาติรี อุตสาหกรรม (2560, หน้า 236-238) ได้ศึกษาพัฒนาการความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทย ผลการวิจัยมีดังนี้ (1) แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจพบว่า รัฐใช้อำนาจปกครอง

บ้านเมืองผ่านทางกฎหมาย และพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อรัฐทั้งในระดับสถาบันและบุคคลหลักธรรมที่รัฐควรนำมาปฏิบัติ คือ หลักธรรมาธิปไตยซึ่งเป็นหลักการสำคัญแนวพุทธซึ่งเป็นหลักธรรมของผู้ปกครองที่ดีมีสัมมาทิฐิคือ ผู้ที่มีศีลเป็นข้อประพฤติพื้นฐานนั่นเอง (2) พัฒนาการความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทยพบว่า ในสมัยรัตนโกสินทร์ สมัยรัตนโกสินทร์ปรากฏให้เห็น 3 ด้านคือ ในด้านกฎหมาย ด้านการเมือง การปกครอง และด้านเผยแผ่พระพุทธศาสนา (3) ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทย สมัยรัตนโกสินทร์ พบว่า รัชกาลที่ 1 ตรากฎหมายพระสงฆ์ พ.ศ.2325-2345 เป็นลายลักษณ์อักษรครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ 4 มีการตรากฎหมายเรียกว่า ประชุมประกาศ รัชกาลที่ 5 มีการตรากฎหมายลักษณะ การปกครองสงฆ์ ร.ศ.121 ปรับโครงสร้างคณะสงฆ์เป็น 2 นิกายคือ ธรรมยุตินิกายและมหานิกาย กำหนดให้มหาเถรสมาคมเป็นที่ปรึกษา ในรัชกาลที่ 8 มีการตราพระราชบัญญัติสงฆ์ พ.ศ.2484 เปลี่ยนการปกครองแบบสมบูรณาสิทธิราชย์ มาเป็นระบบประชาธิปไตย มีพระมหากษัตริย์ใช้อำนาจผ่านอำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหารและอำนาจตุลาการ รัชกาลที่ 9 ตราราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 ปี พ.ศ.2535 แก้ไขพระราชบัญญัติสงฆ์ ครั้งที่ 1 และในรัชกาลที่ 10 แก้ไขพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ครั้งที่ 2 พ.ศ.2560 ได้กำหนดบทบาทบัญญัติพระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งสมเด็จพระสังฆราช ตามโบราณราชประเพณี

พระมหาพรหม ธรรมหาโส (นิธิบุญการ) (2557, หน้า 227) ได้ศึกษาแนวโน้มบทบาทพระสงฆ์กับการเมืองไทยในสองทศวรรษหน้า. โดยการศึกษา เอกสารงานวิจัย การสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่มย่อย และการสัมภาษณ์ในเวทีต่างๆ พบว่า บทบาทที่พึงประสงค์ใน 6 ประเด็นหลักคือ (1) บทบาทในฐานะ วิศวกรจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี (2) บทบาทพระสงฆ์กับการชี้แนะและชี้แนะทางการเมือง (3) บทบาทในการพัฒนาพลเมืองของรัฐตามระบอบประชาธิปไตย (4) บทบาทในการใช้สิทธิวิพากษ์วิจารณ์การเมืองและนโยบายแห่งรัฐ (5) บทบาทในการชุมนุมเพื่อเรียกร้องความต้องการทางการเมือง (6) บทบาทในการใช้สิทธิเลือกตั้งนักการเมือง อนึ่งสำหรับชุมชน และสังคมกำลังเผชิญหน้ากับความแตกแยกและแบ่งฝายอย่างร้ายลึกในช่วง 10 กว่าปี บทบาทที่ถือได้ว่าเป็นภารกิจเร่งด่วนของของพระสงฆ์คือการเข้าไปหน้าที่ “วิศวกรสันติภาพ” เพื่อเสริมสร้างความปรองดองให้เกิดขึ้นแก่สังคมไทยตามนโยบายของรัฐบาล และข้อเสนอแนะ คณะกรรมการอิสระตรวจสอบและค้นหาความจริงเพื่อการปรองดองแห่งชาติที่ว่า “บุคลากรทางศาสนาควรเพิ่มบทบาทในการลดความแตกแยก ส่งเสริมสันติภาพ และแก้ไขความขัดแย้งในสังคมโดยสันติวิธี” ฉะนั้น “ทุกฝ่ายควรให้ความสำคัญกับการฟื้นฟูหลักศีลธรรมและ จริยธรรม และสนับสนุนให้สถาบันศาสนาเข้ามามีบทบาทในการลดความขัดแย้ง และยุติการใช้ความรุนแรง” โดยการเปิดพื้นที่ให้พระสงฆ์เข้าไปเป็นผู้นำกระบวนการกลุ่มเปิดเวทีพูดคุยเพราะ คุณสมบัติเด่นของพระสงฆ์คือ “การเป็นนักฟังที่ดี” เพราะดำรงความเป็นกลาง ระหว่างผู้ที่ไม่มีส่วนได้ส่วนเสียในกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งการปกครองในระบอบประชาธิปไตยมีความเชื่อว่า “การปกครองระบอบประชาธิปไตยที่ดีมีจุดเริ่มต้นมาจากพลเมืองที่ดี” พระสงฆ์ถือว่าเป็นพลเมืองของประเทศชาติที่ควร เข้าไปทำหน้าที่ในการช่วยรัฐพัฒนา “คนดี” ให้กลายเป็น “พลเมืองที่ดี” ของประเทศชาติ และของ โลก ซึ่งหลักการในพระพุทธศาสนาเอื้อต่อแนวทางในการพัฒนาดังกล่าว สำหรับแนวโน้มบทบาทพระสงฆ์กับสิทธิการเลือกตั้งในอนาคตขึ้นอยู่กับตัวแปร 3 ประการคือ (1) การดำเนินนโยบายของรัฐต่อพระพุทธศาสนาที่ขาดความเข้าใจ และไม่สนับสนุน พระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง แม้ว่าประชาชนส่วนใหญ่ของสังคมไทยจะนับถือพระพุทธศาสนาก็ตาม (2) การขาดการตระหนักรู้ของนักการเมืองต่อชาตกรรมของพระพุทธศาสนา ทั้งในเชิงพฤติกรรม และนิตินัย (3) การดำเนินนโยบายของศาสนิกและศาสนาอื่น ๆ ที่กระทบต่อความรู้สึกของ พุทธศาสนิกชน หรือการไม่สามารถที่ป้องกันมิให้ศาสนาหรือศาสนิกของศาสนาอื่น ๆ ทำร้ายหรือกระทำการที่บั่นทอนพระพุทธศาสนาในลักษณะต่างๆ

จำนงค์ ทองประเสริฐ (2554, หน้า 298-300) ศึกษาพระพุทธศาสนากับสังคมและการเมือง กล่าวว่า “ในสมัยพุทธกาล พระพุทธศาสนาไม่ได้ยุ่งเกี่ยวกับการเมืองเลย พระพุทธเจ้าได้ทรงดำเนินการพระศาสนาอย่างอิสระ ไม่ขึ้นต่อพรรคการเมืองใด หรือต่อระบอบการปกครองใด ๆ ทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น พระองค์ทรงสามารถประกาศพระศาสนาไป ได้ในทุกประเทศแคว้นแคว้น ไม่เลือกว่าแคว้นแคว้นนั้น ๆ จะมีการปกครองในระบบใด การเผยแผ่พระศาสนาจึงดำเนินไปด้วยดี และบริสุทธิ์ผุดผ่องยิ่ง ในสมัยนั้น ไม่มีนักการเมืองใด ที่จะใช้พระ ศาสนาเป็นเครื่องมือในการรักษาอำนาจ หรือในการหาเสียงเลย พระศาสนาจึงสามารถทรงตัว อยู่ได้ด้วยดี และอย่างบริสุทธิ์ผุดผ่องตลอดมา

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส. (2558). ได้ศึกษาบทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาพลเมืองของรัฐตามระบอบประชาธิปไตย กล่าวว่า ตลอดระยะเวลา 2,600 กว่าปีที่พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาได้เข้าไปสัมพันธ์กับการเมืองการปกครองตามระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช หรือระบอบราชาธิปไตย จึงเป็นที่มาของการออกแบบหลักกรรม การวางท่าที และพิธีกรรมที่สอดคล้องกับบริบทของการปกครองในระบอบราชาธิปไตย ดังจะเห็นได้จากการจัดวางธรรมะเพื่อเป็นหลักปฏิบัติสำหรับพระราชา ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับกษัตริย์ตามระบอบราชาธิปไตยนั้นมีความผสมกลมกลืนทั้งในหลักการดำเนินชีวิต การจัดวางสถานะ และการจัดวางพิธีกรรม แนวทางในลักษณะนี้ถือว่าการเข้าไปช่วยส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์และกันมากยิ่งขึ้น ซึ่งสังคมไทยนั้น ระบอบราชาธิปไตยนั้นเป็นตัวแปรสำคัญต่อความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา พระสงฆ์กับพระมหากษัตริย์ไทยมีความสัมพันธ์กันมากยิ่งขึ้น เมื่อรัชกาลที่ 5 พยายามที่จะขับเคลื่อนแนวคิดเรื่อง “ชาตินิยม” เพื่อต่อสู้กับลัทธิคอมมิวนิสต์ และการล่าอาณานิคมจากประเทศมหาอำนาจพระองค์โปรดให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส และกรมพระยาดำรงราชานุภาพรวมศูนย์การบริหารคณะสงฆ์โดยออกพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ขึ้นมา เพื่อให้การจัดการศึกษา การบริหารการปกครอง ในหัวเมืองเป็นไปอย่างมีเอกภาพมากยิ่งขึ้น หลักการดังกล่าวได้รับการพัฒนาต่อเนื่องมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 7 จุดเปลี่ยนที่สำคัญของโฉมหน้าทางประวัติศาสตร์ขององค์กรสงฆ์ คือ การเผชิญหน้ากับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ในอีกมุมหนึ่ง พระสงฆ์ยังต้องรักษาความสัมพันธ์กับระบอบราชาธิปไตยทั้งในแง่ของการนำเสนอหลักการปฏิบัติ พิธีกรรม และความสัมพันธ์ในมิติต่างๆ ในขณะที่อีกด้านหนึ่งพระสงฆ์มีความจำเป็นที่จะต้องจัดวางสถานะขององค์กร และเชิงปัจเจกต่อระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย จะเห็นว่า ไม่จำเพาะองค์กรสงฆ์ หรือตัวพระสงฆ์เองที่พยายามตั้งหลักว่าจะวางสถานะต่อระบอบใหม่ และผู้ปกครองในระบอบใหม่อย่างไร แต่ผู้ปกครองในระบอบใหม่คือ คณะราษฎรก็สับสนเช่นกันว่า จะจัดวางพระสงฆ์ และองค์กรสงฆ์อย่างไร ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนคือ “พระสงฆ์กับสิทธิในการเลือกตั้ง” พระสงฆ์กลุ่มหนึ่งเมื่อเริ่มปรับตัวได้ จึงพากันตั้งข้อสังเกตต่อพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ รศ.121 ว่า “ไม่เป็นประชาธิปไตย” เพราะมีลักษณะรวมศูนย์ และไม่เน้นการกระจายอำนาจจึงรวมตัวกันไปปรึกษาหารือกับผู้บริหารบ้านเมือง เพื่อให้มีการออกพระราชบัญญัติฉบับใหม่ให้เป็นประชาธิปไตยมากยิ่งขึ้น

6) วิธีการศึกษาหรือการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ที่ทำการศึกษาลักษณะเอกสาร (document research) เพื่อมุ่งหาคำตอบบทบาทพระสงฆ์ทางการเมืองผ่านแนวคิดอเนกชนนิกรสโมสรสมมติที่พระสงฆ์มีบทบาทในทางการเมืองในสังคมไทยในปัจจุบัน เป็นการตอบวัตถุประสงค์ที่ผู้วิจัยกำหนดขอบเขต 1) ศึกษาพัฒนาการเชิงอำนาจระหว่างของแนวคิดอเนกชนนิกรสโมสรสมมติที่หมายถึง “สัญญาประชาคม” “กับการมอบอำนาจจากประชาชน” ผ่านบทบาทที่สมมุติที่ไม่มีการพิสูจน์ตามนักปรัชญาการเมือง “ดังนั้น การทำตามสัญญา” คือการทำหน้าที่ประชุมทางการเมือง ที่มีการพัฒนาการแต่ละยุคที่ผู้วิจัยกำหนดกรอบ (1) ยุคก่อนกรุงรัตนโกสินทร์ (2) ยุครุ่งรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1-4) (3) ยุครุ่งรัตนโกสินทร์ตอนกลาง

(รัชกาลที่ 5-7) และสุดท้าย (4) ยุคกรุงรัตนโกสินทร์หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง (รัชกาลที่ 8-9) 2) เปรียบเทียบบทบาททางการเมืองของพระสงฆ์สังฆมไทยกับ สังคมต่างประเทศ (ในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์) ที่มีการถือกำเนิดพระพุทธศาสนาที่เหมือนกันและนำมาสู่เป็นศาสนาประจำชาติ ประกอบด้วย (1) สังคมประเทศไทย (2) สังคมประเทศเมียนมาร์ (3) สังคมประเทศกัมพูชา (4) สังคมประเทศลาว (5) สังคมประเทศเวียดนาม และ 3) บทบาททางการเมืองของพระสงฆ์ไทยกับแนวคิดอเนกชนนิกรสโมสรสมมติที่ผู้วิจัยขออธิบายกรอบแนวคิด “อเนกชนนิกรสโมสรสมมติ” (1) ด้านสร้างความเป็นชาตินิยม (2) ด้านการสร้างความชอบธรรมทางการเมือง (3) ด้านสร้างการมีส่วนร่วมทางการเมือง (4) ด้านสร้างศีลธรรมและจริยธรรมในวิถีประชาธิปไตย (5) ด้านการสร้างสันติวิธีแห่งวิถีอารยะ นำประเด็นที่กำหนดในวัตถุประสงค์มาสังเคราะห์จากเอกสารแล้วนำมาจัดหมวดหมู่เพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัยให้สมบูรณ์ที่สุด

7) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. เอกสารชั้นต้น (primary sources) เป็นการศึกษาจากหนังสือที่เกี่ยวข้องกับผู้วิจัยแบ่ง 2 ส่วน

1) หนังสือที่เกี่ยวข้องกับบทบาททางการเมืองของพระสงฆ์

2) ผลงานทางวิชาการของ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

(1) หนังสือ ที่ประกอบด้วย พุทธธรรม พจนานุกรมฉบับประมวลศัพท์ พจนานุกรมฉบับประมวลธรรม ,สถาบันสงฆ์กับสังคมไทยในปัจจุบัน พจนานุกรม พุทธศาสตร์ จาริกอโคก ธรรมบุญชีวิต มอองอเมริกาแก้ปัญหาไทย พระพุทธศาสนากับสังคมไทย

(2) ผลงานวิจัย/บทความ ที่มีการศึกษาเกี่ยวข้องกับสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) แนวทางการสื่อสารเพื่อสันติภาพของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) สังคมสงฆ์ของราชอาณาจักรไทย เป็นต้น และ

(3) สื่อสารออนไลน์ผ่านกระดาน กระดานเผยแพร่ผลงาน สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (ป.อ. ปยุตฺโต). <https://www.facebook.com/> หนังสืออิเล็กทรอนิกส์ พระพุทธโฆษาจารย์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)

2. เอกสารชั้นรอง (secondary sources) เป็น ข้อมูลจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เอกสาร หนังสือ งานวิจัย สิ่งตีพิมพ์ที่เกี่ยวข้องกับบทบาทพระสงฆ์ทางการเมืองไทยกับแนวคิดอเนกชนนิกรสโมสรสมมติ

8) การตรวจสอบข้อมูลการวิจัย

ใช้วิธีตรวจสอบแบบสามเส้า เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือในการวิจัย โดยวิธีการแบบสามเส้าสะท้อนให้เห็นว่าข้อมูลและผลการวิเคราะห์จากข้อมูลที่เก็บรวบรวมที่เก็บรวบรวมไว้มีความน่าเชื่อถือ ถูกต้อง ตรงกับความจริง โดยการตรวจสอบความถูกต้อง เปรียบเทียบจากแหล่งข้อมูลหลายๆ แหล่ง ทำให้ผู้วิจัยมั่นใจว่าข้อมูลมีความน่าเชื่อถือสูง โดยมีวิธีการดังนี้ (ขจรศักดิ์ บัวระพันธ์, 2554)

(1) การตรวจสอบข้อมูลสามเส้าด้านข้อมูล เป็นการตรวจสอบข้อมูลที่ได้มาจากหลากหลายแหล่งว่าเหมือนกันหรือไม่ ถ้าพบว่าได้ข้อมูลมาเหมือนกันแสดงว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยได้มามีความถูกต้อง

(2) การตรวจสอบข้อมูลสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูล เป็นการใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลต่างกันเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน เช่นการสัมภาษณ์ หรือข้อมูลจากเอกสาร จากนั้นนำข้อมูลที่เก็บมาวิเคราะห์หามีข้อสรุปแนวเดียวกันหรือไม่

9) การวิเคราะห์ข้อมูล

สำหรับกระบวนการในการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสังเคราะห์เอกสาร และจากการสัมภาษณ์เจาะลึก (in-depth interview) นั้นสะท้อนแนวคิดทางการเมืองของ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาเปรียบเทียบกับข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจาะลึก มาใช้ในกระบวนการวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูล โดยดำเนินการร่วมกับวิเคราะห์จำแนกประเภทและเชิงการตีความโดยผู้วิจัยสรุปวิเคราะห์

ผลการวิจัย

บทบาทพระสงฆ์กับแนวคิดอเนกนิกรสโมสรสมมติในสังคมการเมืองไทยยุคปัจจุบัน ประเด็น

(1) ด้านสร้างความเป็นชาตินิยม พระสงฆ์ทำหน้าที่ในการกล่อมเกล่าประชาชนในสังคมผ่านการเทศนาสั่งสอนที่มุ่งสอนหลักธรรมมาบูรณาการวิถีปฏิบัติทางโลก ให้สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

(2) ด้านการสร้างความปลอดภัยทางเมือง พระสงฆ์จะทำหน้าที่ตอบสนองรัฐที่รัฐเข้ามาอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา ทั้งในด้านความเป็นอยู่ และการบูรณาการวัด ดังนั้นตามวิถีธรรมนิยมเชิงอุปถัมภ์ในสังคมไทยพระสงฆ์จะทำหน้าที่ตอบสนองรัฐผ่านการให้การสร้างปัญญาประชาชนในสังคมเพื่อต้องการสื่อสารกลางระหว่างรัฐและประชาชนในรูปแบบการปกครอง

(3) ด้านสร้างการมีส่วนร่วมทางการเมือง พระสงฆ์ทำหน้าที่เข้าไปมีส่วนร่วมในการลดความขัดแย้งระหว่างที่รัฐเผชิญหน้ากับภาคประชาชน ในทางการเมืองพระสงฆ์จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการทำหน้าที่คนกลางในการไกล่เกลี่ยลดความขัดแย้งด้วยการใช้หลักธรรมทางการบริหาร

(4) ด้านสร้างศีลธรรมและจริยธรรมในวิถีประชาธิปไตย พระสงฆ์จะทำหน้าที่สื่อสารบรรยายหลักธรรมผ่านสื่อออนไลน์ หรือหนังสือที่ต้องการให้ทั้งรัฐ และประชาชน น้อมนำหลักธรรมมาปฏิบัติในการดำเนินหน้าที่ของตนเอง ในส่วนของรัฐให้ปกครองโดยธรรม ในส่วนของประชาชนให้ใช้ปัญญาในการวิเคราะห์หาเหตุและผล แยกแยะสิ่งใดควรหรือไม่ควร และสามารถตัดสินใจที่จะอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข

(5) ด้านการสร้างสันติวิธีแห่งวิถีอารยะ บทบาทพระสงฆ์ทำหน้าที่เสนอทางออกในยามที่ประเทศเกิดความขัดแย้งทางความคิดในวิถีประชาธิปไตย โดยการนำเสนอแนวคิดที่นำหลักธรรมมาใช้ในการปฏิบัติทั้งจากฝ่ายรัฐ (ผู้ปกครอง) และประชาชน (ผู้ถูกปกครอง)

อภิปรายผล

พัฒนาการอเนกนิกรสโมสรสมมติ สามารถอภิปรายผลได้ว่า รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับรัฐเป็นรูปแบบที่ถูกกำหนดโดยชนชั้นปกครองร่วมกับพระสงฆ์ระดับสูงหรือพระสงฆ์ที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับศูนย์กลางอำนาจรัฐนั้นคือความสัมพันธ์ที่พระสงฆ์ต้องพึ่งพาการอุปถัมภ์จากรัฐและพระสงฆ์จะทำหน้าที่สนับสนุนการปกครองของรัฐผ่านการเทศนาสั่งสอนปลูกฝังความรักชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ทั้งนี้ อาจจะเป็นเพราะว่าความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสถาบันสงฆ์เป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ผ่านกลไกการใช้อำนาจในที่นี้หมายถึงความสัมพันธ์ในทางกฎหมายที่ใช้อำนาจทางการปกครอง รวมทั้งความสัมพันธ์ที่มีต่อบุคคลในเชิงจารีตประเพณีที่เคยมีมา ความสัมพันธ์ลักษณะดังกล่าวนี้หมายถึง ความสัมพันธ์ในด้านปฏิบัติการและการบริหารราชการในทุกระดับตั้งแต่ระดับบุคคล ระดับกลุ่มคน และระดับสังคม เมื่อรัฐใช้อำนาจในการปกครองบ้านเมืองผ่านทางกฎหมาย ในขณะเดียวกันพระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อรัฐทั้งในระดับสถาบันและบุคคล ดังนั้นหลักธรรมที่รัฐควรนำมาปฏิบัติ คือ หลักธรรมอิทธิบาทซึ่งเป็นหลักการสำคัญแนวพุทธที่ไม่ใช่รูปแบบการปกครองแต่เป็นหลักการที่เคารพยึดถือหลักธรรมเป็นใหญ่ โดยหลักธรรมสำคัญได้แก่หลักธรรมราชาซึ่งเป็นหลักธรรมของผู้ปกครองที่ดีมีสัมมาทิฐิ คือผู้ที่มีศีลเป็นข้อประพฤติพื้นฐานนั่นเอง

เปรียบเทียบบทบาทพระสงฆ์ทางการเมืองในสังคมไทยกับต่างประเทศ สามารถอภิปรายผลได้ว่า บทบาททางการเมืองพระสงฆ์ไทยเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศในสังคมต่างประเทศพบว่าจะมีบทบาทที่ใกล้เคียงกันที่พระสงฆ์ทำหน้าที่ตอบสนองปัจจัยที่ประชาชนเป็นผู้อุปถัมภ์พระสงฆ์ผ่านรูปแบบการเชื่อถือศรัทธา เมื่อประชาชนเดือดร้อนจากการปฏิบัติของรัฐส่งผลกระทบต่อที่พระสงฆ์จะแสดงจุดยืนเคียงข้างประชาชน ไม่ว่าจะเป็นพระสงฆ์ในประเทศเมียนมาร์ที่พบว่าในประวัติศาสตร์จนถึงปัจจุบันที่พระสงฆ์จะออกมาเป็นเคียงข้างประชาชนถ้าประชาชนได้รับผลกระทบไม่ว่าจากการเรียกร้องความเป็นเอกราชจาก

ประเทศล่าอาณานิคม และการออกมาเรียกร้องที่รัฐขึ้นราคาสินค้าที่ไม่เป็นธรรมส่งผลกระทบต่อประชาชนโดยตรงในการใช้ชีวิตประจำวันเท่ากับเป็นผลกระทบทางอ้อมต่อปัจจัยสี่ที่ประชาชนอุปถัมภ์พระสงฆ์ ในส่วนของประเทศกัมพูชา และประเทศเวียดนามต่างตกอยู่ภายใต้ลัทธิการล่าอาณานิคมของฝรั่งเศสที่บอบาบทของพระสงฆ์ที่ออกมาเคลื่อนไหวเคียงข้างประชาชนในเรื่องของการเรียกร้องเอกราชจากการล่าอาณานิคมจากฝรั่งเศสที่ใช้การปกครองเพื่อกดขี่ข่มเหงและบีบบังคับในการปฏิบัติศาสนกิจของพระสงฆ์ ทำให้พระสงฆ์ลุกขึ้นปลุกประชาชนผ่านความเชื่อถือศรัทธาในการสร้างความเป็นชาตินิยมร่วมกับประชาชนในการเรียกร้องเอกราชจากฝรั่งเศสสำเร็จ เช่นเดียวกับบอบาบทพระสงฆ์ในประเทศลาวที่ออกมาเรียกร้องเคียงข้างประชาชนในการเรียกร้องเอกราชจากประเทศญี่ปุ่น ดังนั้นจากบริบทที่เกิดขึ้นในสังคมต่างประเทศสะท้อนให้เห็นว่าพุทธศาสนาและพระสงฆ์ไทยและต่างประเทศต่างต้องเผชิญกับวิกฤตความขัดแย้งทางการเมืองร่วมกับประชาชนในเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ของชาติ ด้วยเหตุผลว่าพระสงฆ์พึ่งพาปัจจัยสี่จากประชาชน ประชาชนพึ่งพาพระสงฆ์ในทางปัญญา การรักษาประเพณีวัฒนธรรม ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชนจึงเป็นไปในรูปแบบที่เอื้ออาทรระหว่างกัน ความเดือดร้อนของประชาชนคือความเดือดร้อนของพระสงฆ์ และในทางกลับกันพระสงฆ์ยังต้องทำหน้าที่สนับสนุนอุดมการณ์แห่งรัฐผ่านรูปแบบการปกครองที่พระสงฆ์จะต้องตอบแทนด้วยการเข้าไปช่วยเหลือส่งเสริมผ่านการเทศนาสั่งสอนประชาชนให้มีความรักชาติศาสนาและพระมหากษัตริย์ บอบาบทในการทำหน้าที่ดังกล่าวของพระสงฆ์จึงเสมือนทำหน้าที่เป็นกลไกในการปกครองของรัฐที่รัฐจำเป็นต้องอาศัยพระสงฆ์ในการสร้างความชอบธรรมเพื่อลดความขัดแย้งระหว่างรัฐกับประชาชน พระสงฆ์จึงเสมือนทำหน้าที่ทางการเมืองที่ในความเป็นจริงในรูปแบบการปกครองในปัจจุบันพระสงฆ์ถูกแบ่งแยกปกครองกับทางโลก ที่พระสงฆ์ไม่สามารถที่จะเข้าไปยุ่งเกี่ยวทางการเมืองแต่ในทางปฏิบัติกลับพบว่าพระสงฆ์เข้าไปเกี่ยวข้องทางการเมือง

บอบาบทพระสงฆ์กับแนวคิดอเนกชนนิกรสโมสรสมมติในสังคมการเมืองไทยในยุคปัจจุบัน สามารถอภิปรายผลได้ว่า บอบาบทสำคัญยิ่งของพระสงฆ์ตามแนวคิดอเนกชนนิกรสโมสรสมตินั้นคือบอบาบทในการลดความแตกแยกเสริมสร้างสังคมแห่งปัญญา และแก้ไขความขัดแย้งในสังคมโดยสันติวิธี ด้วยเหตุผลสังคมไทย ณ ปัจจุบันนี้เกิดความแตกแยกทางความคิดจนนำมาสู่ความขัดแย้งทางการเมืองการปกครองที่บอบาบทพระสงฆ์ในอดีตจะทำหน้าที่ในการลดความขัดแย้งระหว่างรัฐกับประชาชนที่ประชาชนไม่เห็นด้วยกับรัฐในรูปแบบการบริหาร พระสงฆ์จะทำหน้าที่เทศนาสั่งสอนผ่านการใช้หลักธรรมมาบูรณาให้ประชาชนได้รับรู้ สร้างสังคมแห่งปัญญาที่ให้ทุกคนในสังคมตระหนักรู้รากเหง้าของความเป็นวัฒนธรรมไทย เพื่อต้องการลดความขัดแย้งระหว่างรัฐกับประชาชนในสังคมแห่งความเป็นประชาธิปไตยที่เป็นแบบไทยที่สังคมกำลังเผชิญหน้ากับความแตกแยกและแบ่งฝ่ายอย่างร้ายลึก บอบาบทที่ถือได้ว่าเป็นภารกิจเร่งด่วนของของพระสงฆ์คือ การเข้าไปหน้าที่ในการส่งเสริมการสร้างปัญญาให้ประชาชนคิดเป็นสามารถแยกแยะสิ่งใดผิด สิ่งใดถูก ไม่ใช่อารมณ์ ในการตัดสินใจมากกว่าเหตุผลที่แท้จริง และชี้ทางสว่างแห่งปัญญาบนพื้นฐานของหลักธรรมด้วยมุ่งหวังเสริมสร้างความปรองดองให้เกิดขึ้นแก่สังคมไทยตามนโยบายของรัฐบาล และรัฐเองพึงให้เสรีภาพที่พระสงฆ์สามารถที่จะเข้าไปร่วมกิจกรรมทางการเมืองในเชิงสร้างสรรค์ที่พระสงฆ์สามารถทำหน้าที่ทางการเมืองในการมุ่งหวังสร้างสังคมสู่ความสงบ

เสนอแนวทางส่งเสริมบอบาบทพระสงฆ์ไทยให้ สอดคล้องสังคมการเมืองไทยในปัจจุบัน สรุปผลได้ว่า (1) บอบาบทด้านสร้างความเป็นชาตินิยมนี้รัฐควรส่งเสริมให้มีการนำหลักคิดทางพุทธศาสนามาบูรณาการร่วมหลักแห่งกฎหมายปกครอง บนพื้นฐานเหตุผลตามพระธรรมวินัยมาช่วยในการอยู่ร่วมกันภายใต้อำนาจอธิปไตย และการนำหลักการบริหารเชิงพุทธมาเป็นพื้นฐานแนวคิดทางการเมืองนั้น หากมีการนำมาปรับใช้อย่างสมดุลย่อมจะเกิดประโยชน์ต่อการอยู่ร่วมกันในสังคมไทยอย่างสันติ (2) บอบาบทด้านการสร้างความชอบธรรมทาง

การเมือง รัฐควรจัดหาพื้นที่ให้พระสงฆ์เข้าร่วมทางการเมืองผ่านการให้พระสงฆ์ทำหน้าที่ในการเผยแพร่หลักธรรมที่สอดคล้องกับแนวคิดแห่งรัฐในเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งสัมมาทิฐิสามารถช่วยแก้ไขปัญหได้ในทุกระดับ หากผู้ใช้อำนาจมีสัมมาทิฐิประพฤติปฏิบัติชอบอันเป็นคุณลักษณะของผู้ปกครองที่ดีย่อมส่งผลต่อส่วนรวม ฉะนั้นผู้ปกครองที่ใช้หลักธรรมาธิปไตยคือปกครองประชาชนย่อมมีความสุข (3) บทบาทด้านสร้างการมีส่วนร่วมทางการเมือง รัฐควรปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาของพระสงฆ์ให้มีความสอดคล้องกับเชิงอุดมการณ์แห่งการปกครองของรัฐที่มีการน้อมนำหลักพุทธศาสนามาปรับใช้ในการบริหารจัดการ เพื่อที่จะให้พระสงฆ์น้อมนำถ่ายทอดสู่ประชาชนผ่านการเทศนาสั่งสอนอุดมการณ์แห่งรัฐที่มุ่งหวังให้ประชาชนโดยส่วนรวมเกิดความสุข มิใช่เป็นการการปกครองโดยอัตตาธิปไตยถือตัวตนเป็นใหญ่ ใช้อำนาจปกครองแบบเผด็จการจะส่งผลให้ประชาชนเดือดร้อน (4) ด้านการสร้างศีลธรรมและจริยธรรมในวิถีประชาธิปไตย รัฐควรให้พระสงฆ์ทำหน้าที่ในการสร้างปัญญาเพื่อสื่อสารทางการเมืองแก่ผู้ปกครองและหรือประชาชนในเรื่องหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับสัมมาทิฐิหรือมีฉันทิภูมิจึงเปรียบเสมือนทางสองแพร่ง ผู้ที่มีสัมมาทิฐินั้นละซึ่งอกุศลมูลทั้งหลายได้แก่ ความโลภ/ความโกรธ/ ความหลง โดยรู้เท่าทันต่อกิเลสอันเป็นมูลเหตุของกรรมไม่ดี ซึ่งกระทำความชั่วทั้งหลาย การเป็นคนที่ดีจึงมีมูลเหตุมาจากการรักษาศีลอันปกติของบุคคลที่ดีโดยมีเจตนาที่ดีในการรักษากาย วาจา ใจ ซึ่งทำให้เป็นคนที่ดีมีสัมมาทิฐิ และ (5) บทบาทด้านการสร้างสันติวิธีแห่งวิถีอารยะ รัฐควรสนับสนุนส่งเสริมบทบาทพระสงฆ์ในการร่วมแสดงความคิดเห็นในการกำหนดนโยบายเกี่ยวกับบทบาทพระสงฆ์ในการแก้ปัญหาสังคมไทยในกรณีที่มีความขัดแย้งทางความคิดจนนำมาสู่การแตกแยก แบ่งฝ่ายของเมืองที่เลือกข้าง

ข้อเสนอแนะ

ด้านการเมือง

1. ในการพัฒนาทางการเมืองไทยในปัจจุบันนี้ จะสำเร็จหรือล้มเหลวของผู้ปกครองที่ทำหน้าที่รักษาอำนาจรัฐ ประเด็นที่สำคัญจะต้องพึงระลึกอยู่เสมออันคือการให้ความสำคัญในการพัฒนาบนพื้นฐานภูมิปัญญาแห่งวัฒนธรรมไทย ไม่จำเป็นจะต้องเป็นอย่างวัฒนธรรมตะวันตกหรือคล้ายตามตะวันตกทั้งหมด แต่จะใช้รูปแบบใดก็ได้ที่จักต้องตระหนักให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมไทยและก่อให้เกิดความสงบสุขในสังคมการเมืองไทยในปัจจุบันได้

2. บทบาทพระสงฆ์ทางการเมืองที่ผ่านแนวคิดอเนกชนนิกรสโมสรสมมติในทางการเมืองที่ต้องการสร้างความเป็นชาตินิยมบนพื้นฐานโครงสร้างสังคมดั้งเดิมที่เน้นรากเหง้าของความเป็นไทย จำเป็นอย่างยิ่งจะต้องออกมาทำหน้าที่นอกกำแพงวัด เพราะในการทำงานในปัจจุบันที่พระสงฆ์คอยทำหน้าที่ในการตั้งรับในวัด ให้ประชาชนเดินเข้าไปหาจึงเป็นเรื่องที่ยาก ดังนั้นกระบวนการส่งเสริมสร้างความเป็นชาตินิยมของพระสงฆ์จะต้องเดินออกมา หรือนำเสนอสู่เวทีสาธารณะให้มากยิ่งขึ้น จึงจะส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย

ด้านพระสงฆ์

1. พระสงฆ์ต้องปรับเปลี่ยนบทบาทของตนเอง บนพื้นฐานของการสร้างฐานความรู้ให้เป็นผู้นำทางปัญญาที่สามารถชี้ทางออกหรือชี้ทางในการแก้ไขปัญหาที่เป็นรูปธรรม สามารถน้อมนำมาประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาได้

2. พระสงฆ์จะต้องวางตัวเป็นกลางทางการเมือง ท่ามกลางสังคมประชาธิปไตยที่มีความขัดแย้งทางความคิด พระสงฆ์จะต้องทำหน้าที่ในการเสนอทางออกของปัญหาบนพื้นฐานวิถีอารยะของสังคมที่ผ่านการพัฒนาที่สมดุล ที่สามารถอยู่ร่วมกันได้ระหว่างมนุษย์ ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม

ด้านสังคม

1. ในส่วนของสถาบันพระสงฆ์ต้องถือว่าเป็นหน้าที่และบทบาทของพระสงฆ์โดยตรง ในการจะช่วยเหลือแก้ไขปัญหาทางการเมืองในสังคมไทยบนพื้นฐานแห่งความบริสุทธิ์ ความเสียสละและความมีสติปัญญา โดยเฉพาะความบริสุทธิ์คือ หัวใจหลักของพระสงฆ์ต้องสร้างให้เป็นที่ยอมรับของสังคมในที่นี่หมายความว่า สถาบันพระสงฆ์ต้องมีมาตรการใด ๆ ที่เพิ่มขึ้นจากการกำหนดในพระธรรมวินัยหรือระเบียบของมหาเถรสมาคมในปัจจุบันที่จะช่วยสร้างให้บทบาทของพระสงฆ์ดำรงอยู่ด้วยดีภายใต้กรอบแห่งพระธรรมวินัย

2. ในส่วนของการนำหลักพุทธธรรมไปประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาทางสังคมการเมืองไทยเสียใหม่ ให้มีความสอดคล้องกับสถานการณ์ในปัจจุบันที่มองว่า หลักธรรมทางพุทธศาสนาไม่ได้เป็นสิ่งที่ล้าหลังสามารถที่จะแก้ไขสภาพปัญหาที่แท้จริงในสังคมได้ การสร้างค่านิยมที่สังคมไทยควรนำมาปฏิบัติ ซึ่งมีได้กำหนดตายตัวว่าจะจะเป็นไปในรูปแบบใด แต่ในที่นี้จะมีแนวทางกำหนดไว้เป็นหลักในการปฏิบัติในเบื้องต้น เช่น ทาน เมตตา ความสันโดษ การพึ่งตนเอง การฝึกตนเอง เป็นต้น

ด้านประชาชน

1. ประชาชนในฐานะที่มีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับวัดบวรวิจิตรความเป็นไทย บทบาทพระสงฆ์จะเข้าไปส่งเสริมการมีส่วนร่วมผ่านการสร้างหลักธรรมที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน และในการประกอบสัมมาชีพโดยสุจริต

2. บทบาทพระสงฆ์กับประชาชนในสังคมปัจจุบันแนวโน้มจะลดน้อยถอยลงอาจจะด้วยการวิถิแห่งความพัฒนาที่ไม่สมดุล ดังนั้นบทบาทพระสงฆ์จึงต้องทำหน้าที่ในการลดช่องว่างระหว่างพระสงฆ์กับประชาชนผ่านการเข้าแทรกซึมทางความคิดที่สื่อสารผ่านระบบการจัดการสมัยใหม่ ที่พระสงฆ์สามารถพึงกระทำได้

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาวิเคราะห์บทบาททางการเมืองของพระสงฆ์ไทยในเชิงเปรียบเทียบอดีตกับปัจจุบัน เพื่อสะท้อนให้เห็นพัฒนาการบทบาทของพระสงฆ์ไทยที่พึงจะเป็นไปในสังคมการเมืองไทย

2. ควรมีการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบแนวความคิดทางการเมืองบทบาทพระสงฆ์ที่นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของสังคมไทยและสังคมต่างประเทศ

3. ควรมีการศึกษาวิจัยประชาธิปไตยผ่านแนวคิด “ธรรมธิปไตย” เปรียบเทียบกับความคิด “ประชาธิปไตยตะวันตก” เพื่อนำมาสู่การปรับรูปแบบประชาธิปไตยตามแบบฉบับของไทย

เอกสารอ้างอิง

ไกรฤกษ์ ศิลาคม. (2555). วิถีแห่งเสรีภาพทางการเมืองของพระสงฆ์ไทย: การศึกษาเชิงวิเคราะห์ในบริบทสังคมไทยสมัยปัจจุบัน. บทความนำเสนอในที่ประชุมวิชาการระดับชาติ มหาวิทยาลัยทักษิณ ครั้งที่ 22 ปี 2555.

ศีกฤทธิ ปราโมช. (2527). พระพุทธศาสนาประจำชาติ. กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์.

จรรยา สุภาพ. (2527). หลักรัฐศาสตร์. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.

จันทนา สุทธิจารี. (2544). การเมืองการปกครองไทยตามรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ วี.เจ. พรินติ้ง.

จำนงค์ ทองประเสริฐ. (2554). ประวัติพุทธศาสนาในเอเชียอาคเนย์. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดวงแก้ว.

- เจษฎา พรไชยา. (2546). พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ของประเทศไทยกับประเทศอังกฤษ.
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. (2549). *สันติศึกษา/วิถีวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วพิมพ์.
- ชัยอนันต์ สมุทรวณิช. (2526). *ภาษากับการเมือง*. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัยจุฬาลงกรณ์.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2538). *ประวัติศาสตร์การเมืองไทย*. กรุงเทพฯ: บริษัทสามัคคีสาร(ดอกหญ้า) จำกัด (มหาชน).
- ชาติรี อุตสาหกรรมย์. (2560). *พัฒนาการความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ไทย*. วิทยานิพนธ์
พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ณรงค์ สิ้นสวัสดิ์. (2518). *จิตวิทยาการเมือง*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ทวีวัฒน์ ปุณทริกรวิวัฒน์. (2554). *พุทธศาสนากับสังคมการเมืองในอุษาคเนย์*. เอกสารประกอบสัมมนาวิชาการ
ประจำปี 2554, 500 ปี ความสัมพันธ์สยามประเทศไทยกับโปรตุเกส และชาติตะวันตกในอุษาคเนย์.
พิมพ์ครั้งที่ 6 กรุงเทพฯ:โครงการเผยแพร่ข่าวสารและการศึกษาด้านประชากร สถาบันวิจัยประชากร
และสังคมมหาวิทยาลัยมหิดล.
- Almond, G. A. (1956). Comparative Political System. *Journal of Political*. 18, 398
- Clark, D. N. (2000). *Southeast Asia Crossroads of the World*. Illinois, Southeast Asia
Publications.
- Easton, D. (1971). *The political system: An in quirky into the State of Political Science*.
(2nd. ed.). New York: Knopf.
- Eisenstadt, S. N. (1966). *Modernization: Protest and Change*. New Jersey: Prentice-Hall Press.
- Geoffrey K. R. (1971). *A dictionary of political analysis*. Great Britain.